

**ТАБИҒИ РЕСУРСТАР ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АЙМАҚТЫҢ ТУРИСТІК РЕКРЕАЦИЯЛЫҚ
ДАМУЫНДАҒЫ РӨЛІ****Муратова Аяулы Ришадовна***Ayaulu.astana@mail.ru*

Экономика факультетінің «Туризм» мамандығы бойынша студенті Л.Н.Гумилев атындағы
Еуразия ұлттық университеті, Нұр-Сұлтан, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі – Омарова А. С

Қазіргі уақытта аумақтың рекреациялық дамуындағы табиғи фактордың рөлі туралы бірнеше көзқарастар бар. Кейбіреулер бұл демалыстың бағыттары мен формаларын анықтайтын табиғи жағдайлар, ал басқалары адамның қажеттіліктері болып табылады деп санайды. Біздің еліміздің қала халқының өсуі және тұтастай алғанда экологияның нашарлауы жағдайында адамның физиологиялық және психологиялық жағдайын қалпына келтіру оның өмірінің қажетті шарты болып табылады, сондықтан аймақтың табиғи ерекшеліктерін ескерместен барлық жерде аумақтық-рекреациялық жүйелер құрылады.

Бұл зерттеудің өзектілігі аумақтың рекреациялық дамуындағы табиғи фактордың рөлін анықтау және аймақты пайдалану перспективаларын анықтау қажеттілігінен туындайды. Зерттеу әдістемесі табиғи жағдайларды жан-жақты зерттеуді қарастыратын ландшафтық бағалау әдісіне негізделген. Нәтижесінде даму перспективаларын әзірлеу үшін негіз болатын аумақтың рекреациялық ерекшеліктерінің кестесі жасалды.

Бүгінгі таңда туризмдегі басты міндеттердің бірі туристік – рекреациялық қызметті дамытудың негізі болып табылатын туристік-рекреациялық ресурстарды бағалау және түгендеу болып табылады. Бұл Қазақстан Республикасында туризмнің қалыптасуы мен дамуы тұрғысынан ерекше өзекті болып отыр. Осы уақытқа дейін біздің республикамыздың туристік-рекреациялық ресурстарын жүйелендіру және есептеу мақсаты бар іргелі жұмыстар атқарылмады. Бұл жұмыстың күрделілігі елдің үлкен аумағының факторында, сондай-ақ туризм теориясы мен практикасының дамуындағы кемшіліктерде жатыр.

ШҚО туризмді дамыту үшін Қазақстанның болашағы зор өңірлерінің бірі болып саналады. Тиімді географиялық және геосаяси жағдайға, табиғи ресурстардың алуан түрлілігіне, табиғи-климаттық ерекшелігіне, бірегей мәдени-тарихи мұрасына, көліктік қолжетімділігіне, мамандандырылған. Білім беру мекемелерінің болуына ие бола отырып, облыс ішкі және келу туризмін дамыту үшін барлық алғышарттарға ие. Ол Қазақстанның ең перспективалы рекреациялық өңірі ретінде қарастырылуы мүмкін.

Шығыс Қазақстан экономикалық аймағы бір әкімшілік облыстан – Шығыс Қазақстан облысынан тұрады. Шығыс Қазақстанның жалпы ауданы 283,2 км² (Қазақстандағы ең кіші экономикалық аймақ) құрайды. Шығыс Қазақстанның халқы 1 млн 363,7 мың адамды құрайды. Бұл аймақ республиканың басқа аумақтары арасында халық саны бойынша төртінші орында. Шығыс Қазақстан халқы Қазақстан халқының жалпы санының шамамен 7,1% - ын құрайды. Өскемен-халқы 298100 адам болатын өңірдегі ең ірі қала, бұл облыс елдің шеткі шығысында – Қытаймен, Моңғолиямен және Ресеймен түйіскен жерде орналасқан. Аумақтың көп бөлігі Алтай, Қалба және Сауыр-Тарбағатай тау жоталарынан тұрады. Таулардың биіктігі 3000-4000 м – ге жетеді. Өңірдегі ең ірі көлдер – Марқакөл, Зайсан, Алакөл және Сасықкөл. Климаты шұғыл континентті, ауа температурасының кең ауытқулары бар. Құмды шөлдер, сазды каньондар, жазық және таулы дала, жапырақты ормандар, альпілік шалғындар және теңіз деңгейінен 4500 м биіктікке дейінгі тау шыңдары (Алтай тауларының ең биік нүктесі – Белуха қ.) – Шығыс Қазақстан облысының типтік ландшафттары болып саналады. Мұнда демалыс орталықтары (Бұқтырма жағалауы, Марқакөл көлі, Қатон-қарағай, Рахман қайнары, Риддер), туристік жорықтар мен атпен серуендеуді ұйымдастыру пункттері жұмыс істейді, рафтингпен, жүзумен және балық аулаумен айналысу үшін инфрақұрылым құрылған. Жер асты суларының 62 көзі ашылды, олардың төртеуі бальнеологиялық курорттарда емделу үшін қолданылады.

Аумақ ЮНЕСКО ерекше қорық аймағы ретінде таныған, жабайы табиғаттың Дүниежүзілік қорын жіктеу бойынша 200 басым экожүйенің бірі – Қазақстанның Алтайсаян экозона бөлігін қамтиды.

Туристік көрнекі орындарға қатысты Күршім және Катонқарағай аудандары, Риддер және Өскемен қалаларының айналасы, Алакөл және Зайсан көлдері, сондай-ақ Бұқтырма өзенінің жағалауы ерекше назар аударуға тұрарлық. ШҚО бірегей табиғатын сақтау үшін Республикалық маңызы бар ерекше қорғалатын табиғи аумақтар желісі құрылды: үш қорық, бір ұлттық парк және табиғи резерват, сегіз ботаникалық және зоологиялық қорықтар, алты табиғат ескерткіші, маңызды мемлекеттік маңызы бар немесе ерекше ғылыми құндылығы бар бес су қоймасы. Олардың ауданы 1784536 га құрайды, оның ішінде 50811 га су айдындарымен, 641258 га орманмен жабылған.

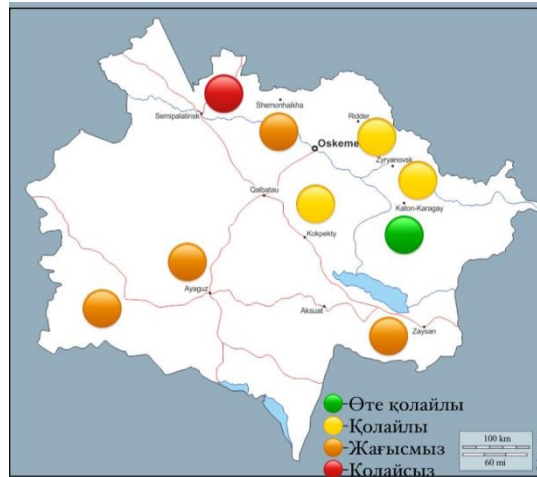
Кесте 1. ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ РЕКРЕАЦИЯЛЫҚ АУМАҚТАРЫНЫҢ СИПАТТАМАСЫ

Көрсеткіштер	Даму аудандары	
	Қатонқарағай ауданы	Өскемен, Семей Ұлан, Үржар ауданы
Климаты	Биік таулы және таулы-орманды аймақтың климаты өте ылғалды, орташа суық, кей жерлерде өте суық. Қаңтардың орташа температурасы -13 ... -18 °С, шілде-15 ... 17 °С.	Аудандардың климаты тұрақсыз ылғалды және күрт континенталды. Қаңтарда ауа температурасының рекордтық минимумы-49°, Шілдеде + 4°. Рекордтық максимум — Қаңтарда +8° және Шілдеде + 43°.
Жер бедері	Аудан аумағының жер бедері — таулы (Нарым, Сарымсақты, Тарбағатай, Оңтүстік Алтай, Листвяга, Катун жоталары). Катонқарағай ауданы агроклиматтық жағдайлары бойынша шұғыл континентті климаты бар таулы, тау бөктерінде және альпілік аймақтарда орналасқан, қатты ұзаққа созылатын қысымен, қысқа ыстық жазымен және ауыспалы көктем мен күзімен сипатталады.	Қалалардың төңірегіндегі жер бедері жазықтармен, жұмсақ беткейлермен, дөңгелек тегістелген шыңдармен және жалпақ су қоймаларымен, жартастар мен төбелермен, қауырсынды далалармен, ұсақ тау бөктерімен сипатталады.
Өзен желісі	Аудан су ресурстарына бай. Ірі өзендері — Бұқтырма, Нарым, Ертіс. Үлкен Көккөл өзенінің төменгі ағысында (Ақ Берелдің сол саласы) биіктігі шамамен 80 м	Өскемен қаласы Үлбі өзенінің Ертіс өзенімен түйіскен жерінде орналасқан.

	болатын Көккөл сарқырамасы.	
Ландшафттар	Аймақта керемет таулар, тығыз жасыл ормандар, көптеген өзендер мен таза суы бар көлдер, олардың саны 400-ден асады. Қазақстан ұлттық паркінің әдемі объектілерінің арасында каскадты сарқырамаларды да атап өтуге болады.	Ландшафттар жоғары тартымдылығымен ерекшеленеді.
Табиғат ескерткіштері	Австриялық жол. Арасан сарқырамасы. Бурхат асуы. Бұқтырма. Белуха Тауы. Катонқарағай паркі. Көк-Көл сарқырамасы. Көк-Көл кеніші. Арасан Өзені. Катонқарағай саябағының фаунасы. Рахман қайнары.	Жастар саябағы Алтай Альпілері Жамбыл Жабаев саябағы Металлург “Изумруд” Тау Шаңғысы Кешені Кейін-Керіс каньены

Облыс көптеген табиғи, тарихи және мәдени ескерткіштерімен ерекшеленеді – Белуха тауы (Алтайдың және Сібірдің ең биік шыңы), Марқакөл көлі мен Көккөл сарқырамасы, Берел жерлеу және Абай мұражай кешені. Шетелдік туристер үшін ең тартымды ресурстар ШҚО таулары болып табылады. Облыста жетпіс екі туристік ұйым, он жеті санаторий мен сауықтыру мекемесі, 90 қонақ үй, 8 балалар сауықтыру мекемесі, он бес турбаз, он бес кемпинг белсенді жұмыс істейді. 276700 экспонаттары бар 11 мұражай, драма театры жұмыс істейді. 297 орындық Жамбыл, төрт мультиплекс, 500 орындық жаңалық театр-сервисі. Төрт компания концерттер ұйымдастырады. 183 клуб пен ойын-сауық паркі, 14 демалыс аймағы мен хайуанаттар бағы жұмыс істейді. Жалпы алғанда облыста келушілерді қызықтыратын тарихи, сәулет және мәдени маңызы бар 595 ескерткіш бар.

ЗЕРТТЕУ НӘТИЖЕЛЕРІ. ШҚО табиғи-рекреациялық әлеуетінің негізгі құраушылары курорттық емдеу үшін қолайлы климаттық жағдайлар және рельефтің, көлдердің және қарағайлы ормандардың көркем үйлесімі, олардың туристік-рекреациялық қызметтің кез келген түрлері үшін маусымдық жайлылығы болып табылады. Зерттеу барысында 1-ден 4 тармаққа дейінгі шкала бойынша туристік тартымдылық дәрежесі әртүрлі төрт аудан бөлінді. Табиғи жағдайлар мен ресурстарды бағалау жүйесі әртүрлі аумақтарды салыстыруға және туризмнің бұқаралық түрлерін дамыту үшін олардың әлеуетін көрсетуге мүмкіндік береді: өте қолайлы – 4 балл (Катонқарағай ауданы); қолайлы – 3 балл (Көкпекті, Алтай, Күршім, Тарбағатай аудандары); жағымсыз – 2 балл (Глубокое, Абай, Аягөз, Жарма, Зайсан, Бесқарағай, Ұлан, Үржар, Бородулиха, Шемонаиха аудандары); қолайсыз-1 балл. Төмендегі суретте бағалау картада белгіленген.

Сурет 1. ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНЫҢ табиғи жағдайлары мен ресурстарын бағалау

Зерттеу негізінде ШҚО аумағы үшін туризмнің мынадай перспективалы түрлері айқындалды.

1. Катонқарағай және Үржар аудандары аса құнды және бірегей туристік-рекреациялық ресурстары бар аумақтар ретінде анықтауға болады. Жағажайлық, сакралдық, мәдени-танымдық, ғылыми, емдек-сауықтыру туризміні дамыту үшін пайдаланылуы мүмкін. Экотуризм мен агротуризмнің даму мүмкіндіктері шексіз.

2. Облыстың он екі ауданы немесе аумақтың 83% - ы орташа рекреациялық құндылыққа ие. Бұл аудандар табиғи бағдарланған, шытырман оқиғалы, аңшылық туризмді дамытуға бағытталуы мүмкін (шалғай және жету қиын жерлерде). Облыстың шығысы мен оңтүстік-шығысында белсенді демалыс түрлерін: тау шаңғысы және спорттық туризмді жандандыру үшін қажетті табиғи және инфрақұрылымдық жағдайлар бар. Өткен ғасырдың тарихи оқиғаларына байланысты этнографиялық (этникалық және ностальгиялық) туризмді дамыту үшін үлкен мүмкіндіктер бар. Тарихи-археологиялық нысандардың болуы танымдық және ғылыми туризмді белсенді дамытуға мүмкіндік береді.

3. Бесқарағай ауданы-туристік-рекреациялық ресурстары шектеулі немесе тартымсыз аумақ. Мұнда Туризм жергілікті халықтың қажеттіліктеріне сәйкес дамуы керек (аграрлық, қауымдастыққа негізделген, этнографиялық туризм).

Осылайша, Шығыс Қазақстанның аумағы туризмді дамыту үшін жоғары әлеуетке ие. Бұл рекреациялық ресурстардың көп болуына және төмен таулы орман ландшафттарының қолайлы жағдайларына байланысты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Рекреациялық географияның теориялық негіздері. М., 1975.
2. Қазақстан Республикасы Статистика агенттігі.- URL: <http://stat.gov.kz/faces/3898omepage> (өтініш берген күні 08.03.2021).
3. Қабдрахманова А. М. Шығыс Қазақстан облысында туризмді дамыту / А. М. Қабдрахманова //XXI ғасыр студенттерінің ғылыми қоғамдастығы. Экономикалық ғылымдар : XIV Халықаралық студенттік ғылыми-практикалық конференция материалдары бойынша мақалалар жинағы. – URL: <http://sibac.info/archive/economy/14.pdf> .

Ұлт жоспары-Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаевтың Бес институционалдык реформасын іске асыру жөніндегі 100 нақты қадам (2015 жылғымамыр).URL:https://online.zakon.kz/Document/doc_id=31977084#pos=4;